

БЪЛГАРСКА СВАТБА ОТ АЛБАНИЯ

Раки Бело

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

В това изследване ще се опитаме да предадем най-важните моменти от една българска сватба от Албания. Материалите, които са представени тук (песни и благословии) са събрани лично от мен в българското село Връбник, Югоизточна Албания, в рамките на международния проект на тема: „Културно-историческо и езиково наследство на „съседна“ България”¹. Сватбените обреди са част от културното богатство на българите от с. Връбник. За това българско село съществуват доста изследвания, свързани с езика, топонимията и народните обичаи (Вж. Бело 1999; Бело 2000; Бело 2005а; Бело 2005б, Бело, Р., М. Бело 2010; Христова 2003; Христова 2008; Steinke, Ylli 2007).

Както отбелязват Р. Иванова и Т. Живков (Вж. Иванова, Живков 2004) сватбата привлича вниманието с поредицата от обредни действия, с пъстротата на носиите и накитите, с разнообразието от обредни предмети и песни. Нейната сложност произтича от централното място и важната роля на брака в личния и обществения живот на човека. Сватбената обредност на българите от село Връбник включва два основни момента: годежа и сватбата. Всички моменти от сватбената обредност в това българско село ще бъдат представени чрез разказите на местните хора и аудиовизуалната документация, които съм осъществил.

Годежът във Връбник се нарича *сторѐнье*. Преди обаче да се стигне до този важен момент, първо се водят тайните преговори между двата рода, за да се уточнят какви са мненията на родителите и на момичето за предстоящото сродяване на двете семейства. За целта се изпращат семейни и доверени хора от рода на момчето. И тъй като не е ясно как ще се развият нещата, това посещение си остава тайно. Това е един малък предварителен годеж. Някой път преговорите може и да не приключат от първия път, защото бащата и майката на момичето се нуждаят и от мнението и съветите на техните братя и сестри. Когато всичко мине както е предварително планирано и се стигне до съгласие, тогава пратениците казват: *да ни се кьердѐсе млáдите!* Момичето черпи гостите с чаша ракия и нещо сладко. Атмосферата става все по-роднинска и хората започват да се обръщат един към друг с имена, като: *сват, свáтъе*, а на момичето казват: *невѐсто*. След това следва истинският годеж (*сторѐньето*). Датата и денят се определят от родителите, като категорично не трябва да е в ден вторник или петък или да е през най-късия месец от годината, февруари (*сѐчко*). Годежът вече не се пази в тайна. Канят се роднини на момъка и девойката като се казва: *ве кáнме да дѐйте úтре дѐма, заш ке го стѐрме дѐт(е)то/чúпата*, а роднините отговарят: *да ви се кьердоса!* В деня на годежа първо се отива в моминия дом. Отива момъкът, придружен от майка, татко, братя, сестри и др. Държи се техният брой да бъде нечетно число, за да може после като вземат момата и се приберат вкъщи числото да стане четно. Носят се и дарове за годеницата: накити (пръстен, обеци, златна огърлица), риза, чорапи и др. Може да се носят дарове и за баща, майка, брат, сестра и други близки хора на момата, но всичко това зависи от предварително договаряне между двете страни. На тръгване от дома пред сватовете се налива вода, а по-възрастните жени от рода ги изпращат с песен, като им пожелават здраве и най-важното – да се върнат с невеста:

¹ Международният научен проект на тема „Културно-историческо и езиково наследство на „съседна“ България” изследва езика и културата на българските общности на Балканите и е финансиран от Фонд „Научни изследвания” (дог. № Д002/ 117/ 15.12.2008 г.). Ръководител на проекта е доц. д-р Валентин Гешев.

*Айте ми со здравье
иляда сватови,
па кога ми дојте
иляда и еден.
Иляда и еден
со лепа невеста.*

Когато се отива в моминия дом, бащата на момька, свекърът (*свекор*) слага пръстена на момичето. Свекървата ѝ слага обеците и огърлицата. Представители на семейството на момата слагат пръстена и на момька. С тези символични актове и размяна на дарове може да се каже, че годежът е сключен и младите вече официално се считат сгодени (*сторени*: момчето е вече *сторен*, а момичето е *сторена*). Годеницата (*стореницата*) черпи всички хора като започва от бъдещите свекър и свекърва. Почерпката е с ракия за мъжете и по-лек алкохол за жените. Всички вдигат чашите и честитят на младите, като казват: *да се кьердосате* и *старовечни*. Настроението е празнично, свири музика и се пеят песни. След престоя в къщата на годеницата, роднините на годеника (*стореник*) си тръгват като взимат със себе си и момата. След това и моминият род се приготвя да посети новия дом на тяхната дъщеря. Преди момата да прекрачи прага на новия дом, свекървата ѝ дава две празни стъклени кани и придружена от две малки деца (момчета или момичета) тя отива на една от селските чешми да напълни вода (изворна вода). Когато се върне от чешмата, на вратата я посреща свекървата, която ѝ напомня, че трябва да влезе вкъщи с десния крак и ѝ казва *добре дојде и да се кьердосте*. После бъдещата невеста дава вода на всички събрали се да я посрещнат, започвайки от свекъра и свекървата. Празничният ден продължава в дома на момчето. Посрещат се и сватове, които идват и заедно продължават с веселбата, почерпките, музиката и песните. Когато роднините на девојката си тръгват, всички излизат, за да ги испращат, а жените пеят на новите сватове (*сватой, сватовчини*), като им пожелават здраве и им напомнят, че вече трябва да се отнасят като едно семейство:

*Айте ми со здравье
нови сватовчини
лошо да видите
добро да кажите.*

С това свършва и първият етап от сватбената обредност. На следващия ден в домовете на двете семейства пристигат всички хора от селото, за да им честитят (*за кьердосване*). Те остават по нещо символично или дребни пари и казват: *да ви се кьердосе; старовечни; пълни и рамни*.

След годежа двете сватосани вече семейства определят дата за същинската сватба (*брак*). За тази цел бащата на момька отива в къщата на момата и двамата разговарят и определят датата за сватбата. Тя винаги се прави в събота и неделя, като на първия ден церемонията се извършва в къщата на момата, а вторият ден тя продължава в къщата на момчето. Но практически цялата седмица се нарича сватбена (*недел'та на брако*). Сватбата започва още в понеделник, когато се испращат покани за близките хора, които не живеят на село, а в градовете или чужбина (*се кане/поканве на брако*).

Важна част от сватбения ритуал е приготвянето на обредните хлябове, наричани във Врѣбник *поклон(и)*. Те се правят както в дома на момчето, така и на момичето още от сряда. *Поклоните* се правят с леблебия (*сланудок*). Важен момент е

приготвянето на заквасата, което започва някъде към обяд. За тази цел се обикаля из селото и се канят роднини и близки за засевки (*се фátва сланúдоко*), като се казва: *ве кán(и)ме да дóйте, заш ке го фátваме сланúдоко*. На всички се слагат нови престилки (*прегáчи*). След като се съберат поканените, се извършват редица обреди, съпроводени и с песни. Това действие се извършва от жени и деца. Леблебията се слага в голям издълбан камък в форма на хаван и се чука с метален топ, докато се получи много ситно брашно от нея. Държи се всички деца да удрят по няколко пъти с чука. На всяко дете, когато започне да чука, се казва: *áйде и на тво́йта глáва*. Със смляната по този начин леблебия се приготвя тестото, като се замесва с брашно и вода. Приготвянето на тестото започва от малки момичета, които се редуват и замесват по няколко пъти. После работата довършва млада омъжена девойка. Този момент е съпроводен с песни, изпълнявани от възрастни жени:

*Сланудок се фátва,
та кой ми го фátва:
фáри и родн́ни,
първи братучéнди,
стри́кови девóйки,
вúйкови девóйки.*

След като се замеси тестото, то се слага в нощви, покрива се и се оставя да пренощува. Възрастните жени остават там и „пазят леблебията“ (*го чу́ваме сланúдоко*).

На следващия ден, в четвъртък сутринта, се замесват обредните хлябове (*пóклон*), върху които се изобразяват най-вече флорални мотиви. Замесват се много *поклони*. Има и специални, направени за младоженците, за кумовете, за свещеника и др. Те се пекаат във фурна, направена от тухли специално за такива поводи. Най-хубавият хляб се приготвя за младоженците и върху него се изписват и техните имена. Той се завива в бродирана бяла риза, за да се занесе като се ходи у девойката или момчето.

В четвъртък също така се отива и в къщата на невестата, за да се вземе чеизът (*при́кье/то*), като отиват всички роднини на момчето. В дома на момата нейните дружките пеят песен с трогателно съдържание за отношенията между девойката и майката и предстоящата неизбежна раздяла:

*-Що се трéсат планин́ите
мíла мáмо.
Ми се люл'ат лендин́ите
мíла мáмо.
Кé да грéдат да ме зéмат
мíла мáмо.
Дáли кáде кé ме скр́иеш
мíла мáмо.
-Во сендúко и во при́кьето
мíло чéдо.
-Мóйто мómче мíла мáмо
е джумбузл́ия,
кé отвор́и, кé ме нáйди
мíла мáмо.
-Облеч́и си бéло рúбо
мíло чéдо.*

В друга песен девойката се обръща към майка, татко, брат и сестра, за да благодари за чеиза (*прикетото*), който те ѝ дават:

*-Стóри алаф мáйко
мóйто лéпо при́ке.
-Алаф (името на девойката) чéндо
да си го кeрдóсаи.
-Стóри алаф тáтко
мóйто лéпо при́ке.
-Алаф (името на девойката) чéндо
да си го кeрдóсаи.*

Роднините на момчето вземат чеиза като по-хубавите неща – бродирани възглавници и ризи, се носят в ръце от малки момичета на показ, за да ги гледат всички хора, когато се минава из селото и да оценяват нещата, направени лично от невестата. Жените вървят след чеиза и пеят докато стигнат в къщата на момчето:

*Шо ти е тоа лéпо при́кье,
мор неvéсто,
Лéпо да си го кeрдóсаи,
Мор неvéсто,
Со твоéто млáдо мóмче,
мор неvéсто
Мóлитва ти дáва тво́йта мáйка, тво́йо тáтко,
тво́йта бáба, тво́йо дéдо
мор неvéсто ...*

В петък на обяд се отива и се носи булчинската премяна от деца и една млада жена (наречени *променáри*). На изпращане до дома на невестата им пеят и песен:

*Ти пушвáме променáри
мор неvéсто
Лéпо да ни и дочéкаи
мор неvéсто
Бéли рíзи да му фърлии
мор неvéсто ...*

След като обядват в къщата на невестата те си тръгват. На изпращане им дават и подаръци и ги изпращат близо до къщата на момчето с песен:

*Ай́те ми со здрáвье
нóви сватовчíни.
Да е пофалíт
нáшата девóйка.
Нáшата девóйка
вáшата неvéста ...*

В петък вечерта всички роднини на младоженеца канят на сватба кума, побратима (*брáтим*) и невестата. Те носят и питка за кума и побратима. По пътя се пее и песен, която е еднаква и за двамата:

*Дека одиш така
море лудо младо, леле.
Ода да го кана
кумо и братимо, леле.
Кумо и братимо
на брако да дойде.
На брако да дойде
невеста да зяме...*

Идентичен е текстът на песента, отправена към девойката, когато се придвижват към нейния дом, за да я канят:

*Дека одиш така
море лудо младо, леле.
Ода да е кана
мојта първа севда, леле.
Мојта първа севда
на брако да дойди.*

Посрещат ги в двора и после всички влизат вътре – мъжете в една стая, а жените – в друга. Атмосферата е много весела, със закачки и шеги. Невестата не се показва от самото началото, а стои скрита в друга стая. Жените пеят и я канят да излезе и да ги почерпи:

*Излэзи, мори невесто,
добри ти гости дойдее,
со добро да и дочекаш,
за да ти кладе пръстено...*

Сватовете не искат да бъдат почерпени от други хора, като отказват с думите: *си е сакаме нашча овца; тая не е нашча овца*. С елементи на травестия някое момче се преоблича и се маскира като булката. Играта на закачки и смях продължава докато не се открие истинската невеста. Само тогава сватовете не отказват почерпката. Веселбата продължава по същия начин и в дома на момчето, където на гости идва родът на девойката, за да ги кани на сватба. Ако при гостуванията в двете къщи се открадне по нещо символично без да бъде забеляно от домакините, се възприема като като знак за късмет. След време откраднатият предмет се връща.

В събота сватбата започва в къщата на момчето. Идват нейните приятелки да я видят. В близкото минало тя е била в традиционно облекло (а не в бяла рокля), завивала е главата си с риза и е плачела за предстоящата раздяла с родния дом. Тя не е участвала във веселбата. Днес тя е с прическа, с булчинска рокля и се весели заедно с другите поканени гости на сватбата.

Кулминацията на сватбата е в неделя. От сутринта започват песните и хората в къщата на момчето, където са се събрали всички роднини и близки, кумът и побратимът. И в този ден се извършват редица обреди. Важен момент е бръсненето на младоженеца. Той сяда в двора под някое плодовито дърво (обикновено лоза) и негови братовчеди или други близки го обръсват. Наоколо стоят жени и съпровождат бръсненето с песни:

*Зѣто ми се брѣчи.
Та кой ми го брѣчи?
Фѣри и роднѣни,
първи братучѣнди.
Първи братучѣнди
от два брата дѣци.*

В същото време по две момчета от двете семейства на младоженците с бели престилки обикалят из селото, минават от къща на къща и канят цялото село на сватбата като ги черпят и с по чашка ракия (казват им: *ве канме да ни дойте на брако*, а хората пийват от ракията и честитят като отговарят: *да ви се кердо̀се, и на ва̀шча гла̀ва*).

След като младоженецът се облича с костюм заедно със сватите се подготвят да тръгнат, за да вземат невестата. С оркестър, песни и хора̀ те излизат от дома. В началото върви младоженецът, придружен от две малки деца. Едното носи цветя, а другото държи в ръка бутилка с вино и босилек в него, вързана с червена панделка. След тях вървят сватите. Най-отпред са майката, стрината и вуйната на младоженеца, които държат обредна питка (*п̀оклон*), завита в бяла риза. Песента е същата като онази, която се пее за годежа и отразява целта, за която са тръгнали сватите – да се върнат в дома с невеста:

*Ай̀те ми со здравѣе
й̀ляда сватѣви
на ко̀га ми дой̀те
й̀ляда и ѐден
й̀ляда и ѐден со лѐпа невеста...*

Когато се стигне до дома на невестата, пред сватите се поставя изискването да преодолеят едно препятствие, за да ги допуснат да влязат вътре. Те трябва с пушка да улучат яйце, сложено на конец и върху дълга пръчка. Най-напред влиза младоженецът, съпроводен от двете малки деца, а след него идва майка му с питката. Посрещат ги роднините на невестата. Свекървата дава своята питка и получава питка от невестината майка, в която има бонбони и ориз. Младоженецът, заедно с двете малки деца, отива в стаята на невестата. Малките деца й дават цветята и бутилката с вино, от която тя пие три пъти. След това си разменят и вино (както и питките) и децата си го вземат обратно. Междувременно мъжете и жените, разделени в отделни стаи, продължават с песните и веселбата. Почерпката е: ракия за мъжете и по-леки алкохолни питиета за жените. Младоженецът се присъединява към стаята на мъжете, а булката отива в стаята, където са жените и започва да ги черпи със сладко (локум). После отива пред свекървата и се кланя три пъти ниско на земята. Свекървата й слага даровете, които носи за нея (златен пръстен, обеци и др.), като повтаря един и същи опит до три пъти. Този момент е съпроводен с песен, в която се предупреждава невестата, че е седнала при непозната жена:

*Шо сена при тая жена невидена,
мор невесто.
Те измами, мор невесто...*

Интересен момент настъпва, когато кумът или побратимът трябва да обуят обувките на невестата. Жените, роднини на момата, казват, че обувките са й малки и настояват да се заплати откуп, а другите твърдят противното. Кумът слага пари, докато

невестата не си обуе обувките. В другата стая на младоженеца се слага едно цвете от младо момче, близък на невестата. След като му сложи цветето, го удря веднъж и по бузата.

Всички тези весели моменти, които съпровождат сватбата, са със цел да стане по-лесна раздялата на невестата с нейния род, която предстои. Тя целува ръка на баща и майка и се разделя с близките си. Съпроводена от брат или братовчед, невестата тръгва към дворната врата, а едно малко дете налива вода по пътя пред тях. Тогава жени и девойки изпълняват трогателната песен, в която се описва раздялата на невестата с бащиния ѝ дом и с майчината обич и нежност. Тя иска прошка от всички роднини и близки и се упътва към новия дом:

*Череши от корен се корнеше,
а момá от майка се дэлеше.
Процавай майко, процавай
процавайте мили роднини.
До сега яс вас сам слушала,
от сега ќе слушам свекърва.
От сега ќе слушам свекърва,
девер и вази ятърви.*

Като излиза от дворната врата, невестата се обръща за последен път към роднините и се покланя три пъти. Нейната майка я посипва по главата с ориз и жито с пожелание за плодородие в новия дом. Шествието не минава по същия път, по който е дошло. Пътят към дома на сватбарите непременно минава първо от към „сред село“ и после към черквата. Песните отново напомнят за тъжната раздялата на невестата, която моли нейните дружки да се грижат за това, което е оставила в родния дом като девойка:

*Дэвойка си оди,
босильок остава.
Дружки верни дружки
да го повадите
мойо ран босильок,
навечер со сълзи,
наутро со роса.*

А песните на сватовете са по-весели – в тях се пита невестата за хубавите подаръци, които ѝ е подарило младото момче:

*-Мор невесто тельосано
кой ти купи кондурите?
-Ми ги купи младо момче.
-Мор невесто тельосано
кой ти купи хубав фустан?
-Ми го купи младо момче ...*

На сред село става и предаването на невестата на младоженеца. Но и това не минава без препятствие. Кумът трябва да заплати откуп, за да вземат невестата. Едва тогава младоженецът хваща невестата от едната страна, а от другата – побратимът. Тук се играят хора и се отива към черквата, където младите се венчават в присъствие и на техните кумове.

От черквата с музика, хорà и песни се тръгва към дома на младоженеца. На вратата свекървата посреща снаха си с мед. Невестата намазва пръстите с мед и прави три пъти кръст на входната дворна врата. Свекървата също така дава на невестата да хвърли ориз, жито и бонбони, за да донесе плодородие в новия дом. Свекърът я хваща за ръка и я въвежда в дома. Невестата слага на рамото му една бяла кърпа.

След посрещането на младоженците сватбата продължава в неделя вечерта с трапеза, с песни и хорà. На главната трапеза сядат младоженците, а до тях е отредено място на кума.

След полунощ настъпва друг важен момент от сватбата. Играе се най-важното хоро, наречено хорото на невестата (*òрто на неvéстата*). Невестата води хорото и всеки от рода се хваща по ред до нея, като я дарява и с пари. Хорото трае докато всеки от рода не се хване до булката и завърти хорото. Когато свърши това дълго хоро, тогава и сватбата отива към своя край, завършва същинската сватба.

На следващия ден, в понеделник, на гости идват роднините на невестата (само жени), за да я видят и носят сладки неща. Като приближават новия дом на тяхната девойка започват да й пеят:

*Излèзи да не дочéкаш,
ти, мóри, нáша девóйко.
Ти нóсíme покланáтье
от мáйка ти и от тáтко ти.
От мáйка ти от тáтко ти
от брáтя ти и от сéстри ти.*

Всички излизат и ги посрещат. Когато се срещат и поздравяват невестата, на шега я питат дали е яла нещо или са я оставили гладна в новия дом (*ка си, ка ни осúна, те наранáе или те оставíе глáдна?*). Невестата черпи всички със сладки неща, а жените пеят и се веселят. На тръгване гостите пак започват да пеят:

*Бáрайте да си óдиме
сéлото ни е далéку.
Сéлото ни е далéку
пъто камéня ни íма.*

Следват и гостувания на младоженците у родителите на невестата и у кума, придружени от свекъра и свекървата. Те задължително вземат със себе си и едно малко момченце (за да имат младите мъжки деца). Това гостуване се нарича *първiче*.

Това беше едно кратко описание на начина, по който протича сватбата при българите от село Врѣбник – един от най-интересните обреди от тяхната традиционна култура. Разбира се, съществуват още немалко детайло, които тук не са засегнати, но дори и показаното ще бъде интересно за българския читател. Обредите, свързани със сватбата, но и цялата традиционна култура ревностно се пазят и се предават от по-старите поколения на по-младите. Това е и една от главните причини тези хора да се съхранят и до днес като българи. Народното богатство е тази отличителна черта на жителите от с. Врѣбник, което ги прави различни от албанското население наоколо.

В заключение се надявам представеният материал да бъде от полза за фолклористи, етнологзи, езиковеди, културолози и други специалисти в България.

ЛИТЕРАТУРА

Бело 1999: Бело, Р. Старинна българска топонимия от с. Връбник, Корчанско, в Югоизточна Албания. – В: Македонски преглед, кн. 3, С., 77-89.

Бело 2000: Бело, Р. Лексикални заемки от албански в българския говор на с. Връбник, Корчанско (Албания) с оглед на морфологичната им адаптация. – В: Македонски преглед, кн. 1, С., 55–65.

Бело 2005а: Бело, Р. Атрибутивни имена в един говор от Албания. – В: Сборник научни изследвания в чест на проф. Боян Байчев, Велико Търново, 55-61.

Бело 2005б: Бело, Р. Собствени имена на българите от с. Връбник, Корчанско (Югоизточна Албания). – В: Състояние и проблеми на българската ономастика. Материали от националната кръгла маса и национална дискусия “Именуването на българите в началото на XXI в.”, ВТУ 18-19 април 2003, кн. 7, Велико Търново, 125-130.

Бело, Р. М. Бело 2010: Бело, Р. М. Бело Лексикални заемки от турски произход в един български говор от Югоизточна Албания. – В: Граматика и семантика. Научни изследвания в чест на проф. д-р Станьо Георгиев по случай неговата 80-годишнина, Велико Търново, 333-343.

Христова 2003: Христова, Е. Българска реч от Албания. Говорът на с. Връбник, Благоевград.

Христова 2007: Христова, Е. Българска реч от Албания. Говорът на с. Връбник (текстове), Благоевград.

Steinke, Ylli 2008: Steinke, K., Xh. Ylli Die slavischen Minderheiten in Albanien, 2007.

Иванова, Живков 2004: Иванова, Р., Т. Живков Българска народна поезия и проза в седем тома, Т. II, Обредни песни, под редакцията на Тодор Моллов, Варна: LiterNet.

BULGARIAN WEDDING FROM ALBANIA

Raki Belo

St Cyril and St Methodius University of Veliko Turnovo

Abstract

In this study we will try to deliver the most important moments of a Bulgarian wedding from Albania, one of the most interesting and most beautiful moments in people's lives. At the same time it is also one of the most complex and rich cultural rituals of everyday people. Wedding rituals of Bulgarians from the village Vrabnik includes two critical areas: betrothal and wedding. All moments of the wedding rituals in this Bulgarian village will present them in the stories of people and film and audio recordings that I have done for various moments associated with marriage.